

Секція: Економіка природокористування та охорони навколишнього
середовища

ЕКОЛОГІЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ СТАЛОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Макарова Вікторія Вікторівна

Кандидат економічних наук,
доцент кафедри маркетингу та логістики
Сумського національного аграрного університету

Непомірковані дії людини раз від разу призводять до трансформації якісних властивостей продуктивних ґрунтів з втратою значних часток гумусу, який слугує не лише біоенергетичним субстратом родючості, а й виконує функцію регулятора комплексу ґрунтових фізико-хімічних процесів. Безпосереднє збіднення земель на вміст гумусової компоненти відбувається через недовнесення органічних добрив, надмірне розорювання сільських ландшафтів, нехтування польовими сівозмінами, надлишкове вилучення поживних речовин комерційними сільськогосподарськими культурами, зменшення органічних решток, які надходять у ґрунт, тощо.

Протистояти масштабному пануванню суто економічних інтересів у системі сільськогосподарського землекористування, за якими інтенсивність продуктивної віддачі сільгоспугідь не враховує екологічних вимог, можна тільки за рахунок прогнозного моделювання поведінки суб'єктів означеної системи, метою якого повинно бути попередження потенційних ризиків в контексті збереження родючості ґрунтів, як природного показника їх відносної цінності. Інструментом у такому моделюванні має стати припис Проекту Закону України «Про збереження ґрунтів та охорону їх родючості», за яким, відповідно із ст. 24, землекористувачі й землевласники зобов'язані обмежувати негативний вплив господарської або іншої діяльності на стан ґрунтів та довкілля. Стандартизація у сфері збереження ґрунтів та охорони їх родючості (за ст. 34) здійснюється з метою встановлення комплексу обов'язкових норм,

правил, вимог, методик щодо використання ґрунтів й охорони земель від виснаження, засмічення, порушення та деградації [1].

Мотивована класифікація продуктивних земель за ступенем антропогенного навантаження (табл.1), а також їх екологічної стабільності, є підґрунтям для визначення обсягу обмежувальних нормативів у просторово-часовому континуумі соціо-екологічного середовища.

Таблиця 1

Класифікація продуктивних земель України за ступенем антропогенного навантаження (показники площ надані станом на 01.01.2016 року)*

Вид та характеристики земель	Площа		Ступінь антропогенного навантаження	$B_{a.n.}^2$	$K_{e.в.}^3$
	тис. га	% ¹			
Рілля (землі, що систематично мають обробіток і використовуються для вирощування різноманітних сільськогосподарських культур)	32541,3	53,9	Високий	5	0,29
Багаторічні насадження (землі для отримання плодової, ягідної, технічної продукції)	892,4	1,5	Значний	4	0,43
Сіножаті (земельні масиви, виділені для заготівлі технічних кормів)	2406,4	4,0	Середній	3	0,62
Пасовища (луки, що використовуються для випасу худоби)	5434,1	9,0	Середній	3	0,68
Чагарники (вкриті рослинністю присадибні ділянки та сільгоспугіддя)	404,1	0,7	Помірний	2	0,70
Лісові землі (лісові площі, зайняті деревиною та чагарниками, в т.ч. лісосмуги)	9698,9	16,1	Помірний	2	0,90
Перелоги (орні землі, що протягом певного часу є необроблюваними)	233,7	0,4	Низький	1	1,00
Землі заповідного фонду (не задіяні у виробничому циклі сільгоспугіддя, цілинні землі)	642,7	1,1	Низький	1	1,00

* – Складено на основі інформації Держгеокадастру України.

¹ – частка площі певного виду земель від загальної площі території України.

² – $B_{a.n.}$ – бали антропогенного навантаження окремого виду земель (модифіковані значення).

³ – $K_{e.в.}$ – коефіцієнти екологічної стабільності окремого виду земель (модифіковані значення).

Корелятивний зв'язок у цій траєкторії позначається через залежність іманентного стану земельного об'єкту від суб'єктного впливу на нього з боку учасників процесу землекористування. Проведена відносна експертиза

можливого антропогенного навантаження та екологічної стабільності окремих видів угідь: 1) визначає ступінь агростабільності не лише даного земельного об'єкта, а й найближчого навколишнього середовища; 2) передбачає перелік заходів щодо підтримки (коригування) ступеня екологічної стабільності земельних масивів; 3) обмежує деструктивні дії землекористувачів та землевласників відносно земель сільськогосподарського призначення.

Деградуючий вплив людини на процес ґрунтогенезу полягає у непомірному збільшенні площ орних земель, вирубці лісів, розорюванні схилів та заплав річок, техногенному забрудненні сільгоспугідь, забудові земель сільськогосподарського призначення промисловими і логістичними об'єктами тощо. З таких позицій різні види угідь мають бути й відмінно залежними від вектору та інтенсивності впливу на них людини. У такий спосіб проміж системними об'єктами (земельні ділянки) і суб'єктами (землевласники та землекористувачі) повинні бути встановленими такі відносини, які будуть підпорядковуватися, з одного боку, виконанню нормативів з підтримки якісної придатності ґрунту у задоволенні претензій рослин у поживних речовинах, а, з іншого боку, в обмеженні антропогенного навантаження в частині формування дозволених шаблонів господарської поведінки у контексті збереження родючості ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення.

З погляду на розподіл обов'язків між державними інститутами і суб'єктами господарської діяльності щодо агрохімічного обстеження ґрунтів та провадження еколого-скорегованих заходів в системі сільськогосподарського землекористування, виявляється необхідність аналізу нормативно-законодавчої бази у даному секторі суспільно-земельних правовідносин.

Так, ДСТУ 4362:2004 [2] зумовлює, що усі суб'єкти господарювання застосовують положення наданого стандарту, аби визначити та проконтролювати стан родючості ґрунтів, якість земельної ділянки чи придатність земель для різних способів їх використання. Водночас згідно до вимоги ст. 37 Закону України «Про охорону земель» [3] власники та землекористувачі, в т.ч. й орендарі, земельних ділянок зобов'язані здійснювати

заходи щодо охорони родючості ґрунтів. У ст. 35 цього закону передбачено, що суб'єкти господарської діяльності мають зберігати родючість ґрунтів на основі застосування екологічнобезпечних технологій обробітку і техніки, здійснення інших заходів, що зменшують негативний вплив на ґрунти та запобігають безповоротній втраті гумусу, поживних елементів тощо.

Роль державницьких структур у справі збереження родючості ґрунтів визнає екологічне стимулювання заходів з охорони та використання земель і підвищення родючості ґрунтів, здійснюваних землевласниками і землекористувачами (ст. 27), формування державних та регіональних програм із захисту сільськогосподарських земель від ерозії, селів, підтоплення та інших видів деградації (ст. 36), здійснення контролю за динамікою агрохімічного стану ґрунтів (ст. 37) тощо. Окрім цього, ст. 3 [3] встановлює основні принципи державної політики у сфері охорони земель, один з яких визначає нормування та планомірне обмеження впливу господарської діяльності на земельні ресурси. Так, згідно нормативам ст. 37 поданого закону забороняється використання земельних ділянок способами, що призводять до погіршення їх якості через: розорювання сіножатей та пасовищ; вирощування певних сільськогосподарських культур, застосування технологій з їх вирощування або проведення агротехнічних операцій; необґрунтовано інтенсивна експлуатація земель; використання деградованих, малопродуктивних, а так само й техногенно забруднених земельних ділянок.

Остання норма знаходить своє продовження у приписі ст. 26, сутність якого визнає застосування у межах окремих зон необхідних видів екологічних обмежень у використанні земель і ґрунтів за урахування їх геоморфологічних, структурних, гомогенних, фізико-хімічних, агроекологічних, ерозійних та інших особливостей, адже продуктивні сільськогосподарські землі у цьому аспекті є не тільки значною мірою уразливими, а й такими, зменшення ресурсної віддачі яких істотно впливає на життєздатність суспільства.

Як підсумок можемо зазначити, що: 1) найважливішою ознакою родючості продуктивних земель є рівень вмісту гумусу, який обумовлює те,

наскільки ґрунтова біота є збагаченою енергією й компонентами живлення; 2) ціннісна класифікація сільгоспугідь за об'ємами накопичення в їхній структурі гумусу може здійснюватися на основі: генетичних системних елементів (агровиробничі групи ґрунтів); природно-кліматичних системних елементів (зони, провінції, округи і/чи райони); організаційно-управлінських системних елементів (земельна ділянка, земельний фонд господарства, району, області та/чи країни); 3) відносна цінність сільгоспземель завжди залежить від їх генетичних властивостей, місця розташування та режиму антропогенного навантаження; 4) пом'якшення чи полегшення режиму антропогенного навантаження може бути реально здійсненим за дії різноспрямованих обмежень, введених до структури сільськогосподарського землекористування.

Список використаних джерел:

1. Проект Закону України «Про збереження ґрунтів та охорону їх родючості». Режим доступу:
<https://ips.ligazakon.net/document/JH1DY00A?an=464>
2. ДСТУ 4362:2004. Якість ґрунту. Показники родючості ґрунтів. Режим доступу:http://gost-snip.su/document/dstu_4362_2004_yakist_gruntu_pokazniki_rodyuchosti_grunt_iv
3. Закон України «Про охорону земель». Режим доступу:
https://ips.ligazakon.net/document/view/T030962?an=344&ed=2009_06_04